

1995, s. 249–250; J. CHLOUPEK — M. ČECHOVÁ — M. KRČMOVÁ — E. MINÁŘOVÁ: *Stylistika češtiny*, Praha 1991; A. JEDLIČKA — V. FORMÁNKOVÁ — M. REJMÁNKOVÁ: *Základy české stylistiky*, Praha 1970; M. JELÍNEK: „Problematika definice pojmu ‚styl‘“, *Stylistyka* 1, 1992, s. 15–26; M. JELÍNEK: „Stylistika“, in: P. Karlík — M. Nekula — Z. Rusínová (eds.): *Příruční mluvnice češtiny*, Praha 1995, s. 701–781; J. M. KOŘÍNEK: „O jazykovém stylu“, *Slovo a slovesnost* 7, 1941, č. 1, s. 28–37; J. KRAUS: „Protiklady stylu“, *Stylistyka* 4, 1995, s. 258–263; L. LEDERBUCHOVÁ: *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie*, Praha 2002; A. MACUROVÁ: „Jazyk, styl, smysl, text — a stylistika“ [1993], in: K. Hausenblas: *Od tvaru k smyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace*, Praha 1996, s. 9–12; P. MAREŠ: „O jazykovém slohu. Brožura Františka Trávníčka a její místo ve vývoji české stylistiky“, in: K. Klímová — I. Kolářová — J. M. Tušková (eds.): *Stylistika v kontextu historie a současnosti*, Brno 2013, s. 43–47; V. MATHESIUS: „O potenciálnosti jevů jazykových“, *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filozoficko-historicko-jazykozpytná*, 1911–1912, č. 2, s. 1–24; V. MATHESIUS: „Řeč a sloh“, in: B. Havránek — J. Mukařovský (eds.): *Čtení o jazyce a poezii*, Praha 1942, s. 13–102; V. MATHESIUS: *Jazyk, kultura a slovesnost*, Praha 1982; F. MIKO: *Estetika výrazu. Teória výrazu a štýl*, Bratislava 1969; F. MIKO: *Text a štýl. K problematike literárnej komunikácie*, Bratislava 1970; E. MINÁŘOVÁ: *Stylistika pro žurnalisty*, Praha 2011; J. MISTRÍK: *Štylistika*, Bratislava 1997; J. MUKAŘOVSKÝ: „Estetika jazyka“, *Slovo a slovesnost* 6, 1940, č. 1, s. 1–27; J. MUKAŘOVSKÝ: „K otázce individuálního slohu v literatuře“, *Česká literatura* 6, 1958, č. 3, s. 245–269; J. MUKAŘOVSKÝ: „Individuální sloh spisovatele, jeho vznik a jeho úloha ve vývoji literatury i spisovného jazyka“, in: B. Havránek (ed.): *Československé přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii*, Praha 1963, s. 277–285; J. PAVLOVIČ: *Přednášky zo štýlistiky slovenčiny*, Trnava 2011; V. SKALIČKA: „Problémy stylu“, *Slovo a slovesnost* 7, 1941, č. 4, s. 191–197;

F. TRÁVNÍČEK: *O jazykovém slohu*, Praha 1955; B. TRNKA: „K otázce stylu“, *Slovo a slovesnost* 7, 1941, č. 2, s. 61–72; TEZE = „Teze Pražského lingvistického kroužku v úplném původním znění“ [1929], in: P. Čermák — C. Poeta — J. Čermák: *Pražský lingvistický kroužek v dokumentech*, Praha 2012, s. 681–744; P. T. [= P. TROST]: „Z problémů poetiky“, *Slovo a slovesnost* 5, 1939, č. 1, s. 59–61; P. TROST: „K obecným otázkám stylu“, *Slovo a slovesnost* 16, 1955, č. 1, s. 15–17. JH

Stylistika

Své encyklopedické heslo „Stylistika“ (pro *Ottův slovník naučný nové doby*, 1940) zahajuje Bohuslav Havránek vymezením: „Stylistika je nauka o → stylu (slohu) v řeči“ (Havránek 1940: 471). Dále provádí — z hlediska historického vývoje — delimitaci stylistiky a → rétoriky: rétorika se zaměřovala na řeč mluvenou, zatímco stylistika na řeč psanou (→ jazyk, → *langue a parole*). Klasikové → Pražské školy v čele s Havránkem si ovšem uvědomovali řadu dalších problémů spojených s pojetím stylistiky: 1. záleží tu samozřejmě na chápání a vymezení stylu; 2. stylistika se může zabývat výzkumem stylů různých historických období, srovnávat je, užívat komparativní metody (stylistika diachronní, vývojová), nebo může mít povahu synchronní; 3. může být chápána jako vědecký obor, nebo jen jako praktická, didaktická nauka normativní; 4. může se zaměřovat na všechny jazykové projevy, nebo pouze na projevy umělecké (literární, básnické); 5. orientuje se spíše na styly objektivní, → funkční styly (což se týká právě praktické, „užité“ stylistiky), nebo spíše na sloh individuální; 6. odtud se odvozuje její poměr k jazykovědě nebo literární vědě, poetice, příp. estetice (→ strukturální poetika, → strukturální es-

tetika),
i histor
mové „
oddíly j
ké, nor
listice t
krétní
(nauce
funkční
teoretic
Poč
listiky t
Jungma
kladů s
2., upra
v ní nás
charakte
na jedne
važován
ale pro s
svým us
stylistiky
pojetím
li písnič
vybrání
Jungman
začleňov
ček teori
spojení j
čítanku J
rárněvěd
na stylist
osamosta
v rámci v
např. Jos
V uve
cích stylis
tury, přev
praktické
formulov
mu, vkus
1940: 472
slohové o

ovém slohu, Praha 1953;
tylu“, *Slovo a slovesnost* 7,
ZE = „Teze Pražského lin-
úplném původním znění“
- C. Poeta — J. Čermák:
žek v dokumentech, Praha
= P. Trostl: „Z problémů
st 5, 1939, č. 1, s. 59—61;
tázkám stylu“, *Slovo a slo-*
—17. JH

Stylistika

é heslo „Stylistika“
učný nově doby, 1940)
avráněk vymezením:
→ stylu (slohu) v řeči“
1). Dále provádí —
ého vývoje — deli-
rétoriky: rétorika se
mluvenou, zatímco
nou (→ jazyk, → lan-
vé → Pražské školy
sí ovšem uvědomo-
oblémů spojených
záleží tu samozřej-
nezení stylu; 2. sty-
at výzkumem stylů
období, srovnávat
ní metody (stylisti-
vâ), nebo může mít
může být chápána
bo jen jako praktic-
ormativní; 4. může
any jazykové proje-
jvevy umělecké (li-
orientuje se spíše
funkční styly (což
„užití“ stylistiky),
dividuální; 6. od-
měr k jazykovědě
tice, příp. estetice
→ strukturální es-

tetika). Na těchto distinkcích je založena i historická, bilanční studie Marie Krčmové „Stylistika“ (2007), jejíž jednotlivé oddíly jsou věnovány: 1. stylistice praktické, normativní (nauce o stylizaci), 2. stylistice textové (studiu jazyka a stylu konkrétních → textů), 3. stylistice systémové (nauce o „potencích jazyka“ ve smyslu funkčního rozvrstvení), 4. stylistice jako teoretické vědní disciplíně.

Počátky české, resp. novočeské stylistiky bývají spojovány s dílem Josefa Jungmanna *Slovesnost aneb Sběrka příkladů s krátkým pojednáním o slohu* (1820, 2., uprav. vyd. 1845). Po teoretické části v ní následuje rozsáhlá část, která má charakter antologie, tj. sbírky příkladů na jednotlivé literární žánry. Bývá považována za učebnici literární výchovy, ale pro stylistiku má nemalý význam jak svým usouvztažněním teorie literatury, stylistiky a rétoriky, tak Jungmannovým pojetím stylu: „[...] sloh jest pojmu v mysli písícího a věcem psaným přiměřeně vybrání a spojení“ (Jungmann 1845: 59). Jungmannovi následovníci ještě dlouho začleňovali stylistické výklady do příruček teorie literatury nebo poetiky; toto spojení je příznačné ještě pro *Slohovou čítanku* Jiřího Hallera z roku 1948. Literárněvědná stylistika tak byla nadřazována stylistice jazykovědné; na postupném osamostatnění „lingvostylistiky“ (hlavně v rámci vyučování češtině) má zásluhu např. Josef Václav Bečka (Bečka 1948).

V uvedených příručkách, subsumujících stylistiku pod poetiku či teorii literatury, převládalo až do počátku 20. století praktické zaměření stylistiky: snažila se formulovat a poskytovat návody k „jasnému, vkusnému a účinnému“ (Havráněk 1940: 472) vyjadřování, pravidla, normy slohové organizace jednotlivých typů

jazykových projevů (např. normy vypravování a popisu aj.). I jazykové estetické ovšem může být normované (dobou, směrem, literárním druhem). Vedle normativní stylistiky se od počátku 20. století začala rozvíjet lingvistická (resp. stále do značné míry „filologická“) stylistika; i ta ovšem věnovala velkou pozornost osobitému, individualizovanému stylu, zejm. „básnické řeči“ (→ básnický jazyk) (tamtéž), tedy především esteticky účinnému užívání jazyka a zjišťování slohových „zvláštností“ (→ aktualizace). Tato specifika slohové organizace se mohou týkat kterékoli jazykové roviny (zvukové, lexikálně sémantické nebo gramatické, zejm. syntaktické) i poměru mezi „plánem jazykovým a tematickým“ (→ vrstvy literárního díla) (tamtéž: 472).

Mezi význačné směry budování vědecké (teoretické) stylistiky ve 20. století patří psychologizující zaměření německých filologů (Karl Vossler, Leo Spitzer ad.) na jazykovou expresi a na sloh jako projev individuality. Současně se však stylistika formovala jako součást funkční a strukturní lingvistiky (→ strukturální a funkční lingvistika), opřené hlavně o jazykovou koncepci Ferdinanda de Saussura a jeho rozlišení jazyka-systému a jazykových projevů (Saussure 1969 [1916]) (→ *langue a parole*). U jejich kořenů stál i Charles Bally se svým rozlišením významů intelektuálních (předmět gramatiky a sémantiky) a významů afektivních, citových obsahů (předmět jazykovědné stylistiky, lingvostylistiky; Bally 1913). Na základní intelektuální významy jazykových prostředků se navrstvují sekundární příznaky expresivní: obrazně a onomatopoické výrazy se vyznačují stálou přítomností expresivních příznaků, jiné výrazy získávají expresivní

příznaky až v kontextu promluvy. Bally tak konstituuje stylistiku jako obor synchronní a strukturní: jazykové fakty nabývají expresivní hodnoty nikoli jen samy o sobě, ale zejm. díky vzájemným vztahům, jež mezi nimi v textu vznikají. Proto se stylistika musí zaměřovat na vztahy výrazů synonymních, a to na vztahy kvantitativní (různé stupně afektivní intenzity) i kvalitativní (významy neutrální, laudativní, pejorativní). Afektivní přístupy dlouhodobě a výrazně ovlivňovaly především literárněvědnou stylistiku, mj. ve spojení s recepční estetikou (→ Kostnická škola), s orientací na → čtenáře a na procesuální charakter jeho čtení (srov. např. studii Stanleyho Fische „Literature in the Reader. Affective Stylistics“, 1970, Literatura jako záležitost čtenáře. Afektivní stylistika).

Důležité je Ballyho přesvědčení, že styl nelze omezovat jen na projevy literární a umělecké, ale je třeba ho zkoumat u všech typů promluv, psaných i mluvených (→ mluvenost a psanost); afektivní prostředky běžného jazyka totiž představují zdroj, z něhož se může napájet → básnický jazyk. V českém prostředí upozornil Bohuslav Havránek na to, že předmět stylistického zkoumání „se neomezuje na básnické projevy ani na projevy jen jazyka spisovného“ — proklamativní tvrzení, které autor vzápětí oslabuje zdůvodňováním, že v projevech spisovných a zvl. básnických se vyskytují „pestřejší možnosti slohové organizace“ a „bohatší stylové rozrůznění“ (Havránek 2003 [1940]: 472).

Havránkovo stanovisko je tedy poměrně nevyhraněné či kompromisní a odráží dobový vývoj: stylistika obtížně hledala své místo uvnitř lingvistiky, někteří o něm pochybovali, ještě na

počátku 20. století např. i Vilém Mathesius: „Stylistika neliší se od jazykozpytu materiálem, nýbrž cílem. Zkoumá-li jazykozpyt řeči individuální, aby určil jazykový materiál společného celku, zkoumá stylistika konkrétní díla literární, aby určila, jak daného materiálu jazykového užito bylo k vytvoření individuálního díla uměleckého. Rozbor stylistický je tedy vždy obrácen k individualitě [...]“ (Mathesius 1911—1912: 22). V pozdějších pracích však už i Mathesius (podobně jako Havránek a další pražští strukturalisté) prohlubuje svůj zájem o styly interindividuální; stylistiku pak už neomezuje jen na výklad individuálních stylů uměleckých (srov. k tomu Hausenblas 1996 [1970]: 106—107). Zaměření na individuální styl dále přetrvávalo v literárněvědné a estetické větvi → Pražské školy, zvl. u Jana Mukařovského; ten se ve svých rozbořech uměleckých textů bez pojmu styl/sloh většinou obešel, zato však uveřejnil asi první ucelený výklad mimouměleckého individuálního stylu u nás ve stati „Masaryk jako stylist“ (Mukařovský 1948 [1931]).

Další generace příslušníků Pražské školy už pokládaly příslušnost stylistiky k lingvistice za samozřejmou; jejich představitelé se zabývali spíše tím, nakolik stylistika patří do „nauky o systému jazyka“ a nakolik do „nauky o jazykovém projevu“ (Hausenblas 1963: 287—288), tj. v jiné dikci rozlišením stylistické paradigmatické a syntagmatické. V případě důrazu na stylistickou paradigmatickou a na vztahování stylistiky k *langue* (→ *langue a parole*) bývá postulována i existence zvláštní stylistické roviny, která jde napříč všem jiným rovinám jazykového systému. V tomto prostoru vymezil Karel Hausenblas (tamtéž) základní okruhy stylistické

např. i Vilém Mathe-
 ší se od jazykozpytu
 cílem. Zkoumá-li ja-
 individuální, aby určil ja-
 lečného celku, zkou-
 tní díla literární, aby
 materiálu jazykového
 ení individuálního
 ozbor stylistický je
 k individualitě [...]“
 12: 22). V pozdějších
 Mathesius (podobně
 ší pražští struktura-
 j zájem o styly inte-
 stiku pak už neome-
 ndividuálních stylů
 k tomu Hausenblas
 (107). Zaměření na
 le přetrvávalo v lite-
 cké větvi → Pražské
 ukařovského; ten se
 uměleckých textů
 většinou obešel, zato
 rvní ucelený výklad
 ndividuálního sty-
 asaryk jako stylističtá“
 (1931).

oříslušníků Pražské
 řináležitost stylisti-
 amozřejmou; jejich
 valí spíše tím, nako-
 „nauky o systému
 „nauky o jazykovém
 s 1963: 287—288), tj.
 ím stylistické para-
 matiky. V případě dů-
 paradigmatiku a na
 langue (→ *langue a pa-*
 a i existence zvlášť-
 y, která jde napříč
 jazykového systému.
 nezil Karel Hausen-
 í okruhy stylistické

problematiky: týkají se jednak jazykové-
 ho systému (sem náležejí slohové vrstvy,
 utvářené jazykovými prostředky s ustá-
 lenou stylovou charakteristikou, a také
 stylové modifikace jazykového systému
 v podobě jazykových útvarů — variant),
 jednak výstavby promluvy (typy → stylů;
 slohové postupy; žánry — nikoli pou-
 ze literární; plány promluvy výstavby,
 a to jazykové, kompoziční i tematické)
 (→ vrstvy literárního díla). Hausenblas
 tedy chápe styl jako princip výstavby
 textu (verbálního komunikátu), který
 zasahuje všechny roviny celku. Překra-
 čuje přitom hranice úzce vymezené
 lingvistické stylistiky; postupuje od sty-
 listiky k nauce o textu a k obecné nau-
 ce o komunikaci (tj. od → jazyka [→ text]
 ke stylu, od jazyka a stylu k textu, od ja-
 zyka, stylu a textu ke smyslu [→ smysl
 a význam, → významová výstavba díla]
 jako k hlavní komunikační kvalitě textu;
 srov. Macurová 1996: 9). Podařilo se mu
 tak prosadit v české stylistice výrazný
 posun od mikrostylistiky (zájem o při-
 znakové způsoby využití prostředků
 hláskoslovných, slovtvorných, tvaro-
 slovných, syntaktických, stylistických
 figur atd.) k makrostylistice (orientace
 k nadvětným celkům, zájem o výstavbu
 textových celků). Stylistika zde už tedy
 nepopisuje pouze repertoár jazykových
 prostředků a sumu jazykových odlišnos-
 tí charakteristickou pro určitý text, resp.
 individuální autorský styl.

Podobně i Hausenblasův spolupra-
 covník Lubomír Doležel v práci z roku
 1960 vymezil dvě oblasti stylistického
 zkoumání: stylistiku promluvy (jazykové-
 ho projevu), zaměřenou na styl jako „oso-
 bitý a jedinečný způsob jazykové výstavby
 promluvy“ (Doležel 1960: 9), a zobecňují-
 cí stylistiku promluvy typů, zjišťující

společné zákonitosti a tendence stylů
 individuálních, dobových i objektivních
 (hlavně stylů žánrových a funkčních).
 V 60. letech pak Doležel (1969 aj.) vnesl
 do české stylistiky uplatnění metod kvan-
 titativních a statistických; strukturní sty-
 listika se svou snahou o přesné vymezo-
 vání stylových jevů totiž vytvořila dobré
 předpoklady pro kvantitativní vymezení
 stylu jako pravděpodobnostního koncep-
 tu, v němž převažují kvantifikovatelné
 tendence výběru výrazových prostřed-
 ků (slov, vět určité délky, gramatických
 kategorií apod.) podmíněné osobností
 autora, textem, žánrem. (Srov. i uplatně-
 ní tzv. stylometrie při určování sporného
 autorství.)

Karla Hausenblase je jistě možno
 chápat jako dovršitele stylistického díla
 pražských strukturalistů, který však už
 pražskou funkční a strukturní stylistiku
 provedl komunikačně-pragmatickým
 (→ pragmatika) obratem a rozevřel ji
 do prostoru procesuálně pragmatické-
 ho. Tím vlastně splnil např. požadavky
 Jiřího Neustupného na stylistiku po-
 ststrukturalistickou (Neústupný 1993)
 (→ poststrukturalismus): takovou, která
 vysvětluje jazykové struktury ve vztahu
 k různým složkám komunikace a stu-
 diem textů ve vztahu k procesům jejich
 vytváření se blíží teorii textu, teorii
 → dialogu, konverzační analýze a dal-
 ším podobným oborům. Místo stylistiky
 v současném mezioborovém kontextu,
 který se neustále rozšiřuje, hledá ve své
 publikaci Jana Hoffmannová (Hoffman-
 nová 1997). Vedle už naznačených vazeb
 mezi stylistikou a tradiční systémovou
 jazykovědou, resp. jejími subdisciplína-
 mi (gramatika, fonetika a fonologie aj.)
 uvádí stylistiku do vztahu k sociolingvi-
 stice, psycholingvistice, pragmatické

lingvistice (v prostoru sdíleném jednotlivými disciplínami pak získávají půdu obory jako fonostylistika, sociostylistika, psychostylistika, pragmastylistika) a pokouší se také najít styčné plochy mezi stylistikou a textovou lingvistikou, analýzou diskurzu, sémiotikou, rétorikou, ale také naratologií, teorií intertextuality, teorií komunikace (i literární), a speciálně teorií řečových (mluvních) aktů, kontextualizace, relevance.

Vývoj stylistiky (nejen české) v posledních dekadách tedy zaznamenal např. ústup stylistiky deviační, podle níž jsou pro styl příznačné především odchylky od normy, od neutrálního vyjadřování (prostředky ozvláštňující v terminologii formalismu; aktualizací [→ aktualizace, → automatizace], deautomatizační v terminologii pražské funkční stylistiky; nápadné, příznakové prvky, „stylémy“ vystupující v reliéfu textové výstavby do *foregrounding*). Ustupuje se také od stylistiky excecpcionální, zaměřující se pouze na prostředky expresivní, estetizující a jiné ornamentální, dekorativní prvky textu a pomíjející jeho celkovou výstavbu, a rovněž od vyhraněné stylistiky → selekční/selektivní, založené na představě, že pro určité téma (obsah, věcný význam) můžeme vybírat různé, diferencované soubory prostředků. Tuto představu nahradilo přesvědčení, že složka → tematická, obsahová (→ obsah a forma) je v textu nedílně spjata se složkou výrazovou a že jinými výrazovými prostředky už nemůžeme uchopit „totéž“ téma (téma už v sobě nese, implikuje určitý výrazový potenciál). Současná stylistika se vydává do dnešního pluralitního, intertextového (→ intertextualita/intertextovost), interkulturního a interdisciplinárního světa; více než dřív se zaměřuje na aktuální

texty publicistické, reklamní, administrativní, na nové formy textů odborných (powerpointové prezentace, videokonference, videoabstrakty aj.), ale také na běžné mluvené projevy, každodenní dialogy (také ty mají svůj styl, byť málo založený na procesech záměrného výběru prostředků) nebo na současné žánry elektronické komunikace (e-mail, SMS zpráva, konverzace na chatu a na sociálních sítích, blogy, internetové diskuse aj.).

/

LIT.: CH. BALLY: *Le langage et la vie*, Genève 1913; J. V. BEČKA: *Úvod do české stylistiky*, Praha 1948; L. DOLEŽEL: *O stylu moderní české prózy. Výstavba textu*, Praha 1960; L. DOLEŽEL: „A Framework for the Statistical Analysis of Style“, in: L. D. — W. Bailey (eds.): *Statistics and Style*, New York 1969, s. 10—25; S. FISH: „Literature in the Reader. Affective Stylistics“, *New Literary History* 2, 1970, č. 1, s. 123—162; J. HALLER: *Slohová čítanka pro vyšší třídy středních škol*, Praha 1948; K. HAUSENBLAS: „Základní okruhy stylistické problematiky. K systematice ve stylistice“, in: B. Havránek (ed.): *Československé přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii*, Praha 1963; K. HAUSENBLAS: „Práce Viléma Mathesia o stylu a česká stylistika v uplynulém čtvrtstoletí“, *Slovo a slovesnost* 31, 1970, č. 3, s. 194—206; K. HAUSENBLAS: *Od tvaru k smyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace*, Praha 1996; B. HAVRÁNEK: „Stylistika“, in: *Ottův slovník naučný nové doby*, VI/1, Praha 1940: 1940, s. 471—473; B. HAVRÁNEK: *Studie o spisovném jazyce*, Praha 1963; J. HOFFMANNOVÁ: *Stylistika a... Současná situace stylistiky*, Praha 1997; J. JUNGSMANN: *Slovesnost aneb Sbírkou příkladů s krátkým pojednáním o slohu*, Praha 1820 (2., uprav. vyd. *Slovesnost aneb nauka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů v nevázané i vázané řeči*, Praha 1845); M. KRČMOVÁ: „Stylistika“, in: J. Pleskalová a kol. (eds.): *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*, Praha 2007, s. 296—335; A. MACUROVÁ: „Jazyk, styl, smysl, text — a stylistika“, in: K. Hausenblas: *Od tvaru k smyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace*,

Praha 1996, s. 9—12; V. MATHESIUŠ: „O potenciálnosti jevů jazykových“, *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filozoficko-historicko-jazykozpytná*, 1911—1912, č. 2, s. 1—24; V. MATHESIUŠ: *Jazyk, kultura a slovesnost*, Praha 1982; J. MUKAŘOVSKÝ: „Masaryk jako stylist“ [1931], in: J. M. *Kapitoly z české poezie II. K vývoji české poezie a prózy*, Praha 1948, s. 422—446; J. NEUSTUPNÝ: „Poststrukturalismus a Pražská škola“, *Slovo a slovesnost* 54, 1993, č. 1, s. 1—7; F. DE SAUSSURE: *Cours de linguistique générale*, Paris 1969 [1916] (čes. *Kurs obecné lingvistiky*, Praha 1989). JH

Subjekt

→ autor, → básnická osobnost,
→ individuum

Svět fikční

→ fikční svět

Svět fiktivní

→ fiktivní svět

Symbol

Symbol je z pohledu → sémiotiky Charlese Sanderse Peirce typem → znaku, v němž znakový výraz zastupuje svůj objekt na základě zvyku či konvence (Peirce CP 2.249); jako takový je členem (druhé) Peircovy znakové trichotomie, a liší se tak od → ikonu a → indexu. Příklady symbolů jsou jakékoli konvenční znaky, slova, věty a knihy (Peirce CP 2.292).

Symbol může pokrývat velkou škálu oblastí (Peirce CP 2.297; Firth 1973): od estetických invencí, figurativních užití po sekundární, nebo naopak doslovné významy (Eco 1984: 133). V některých teoriích (Ogden — Richards 1997 [1923])

je termín symbol synonymní s termínem → znak. Tato nejednoznačnost má svůj původ pravděpodobně v řečtině, kde slovo symbol původně označovalo přítomnou polovinu rozlomené mince či medaile, která svou znakovou funkci plnila na základě potenciálního spojení s polovinou nepřítomnou (Eco 1985: 385). Potenciální spojení mohlo na jedné straně znamenat faktickou nepotřebu skutečného znovu-spojení, na straně druhé však také úsudek založený na nepřesné, neúplné evidenci a předvídající nejasné důsledky (Eco 2005: 15).

Tato tradice vede k chápání symbolu jako → znaku ve dvojitě smyslu (Eco 2005 [1994]: 14—15). Symbol je proměnnou, která — jakmile je určena — nemůže být v daném → (kon)textu interpretována jiným způsobem. V tomto ohledu je (symbolický) jazykový → znak → arbitrární *a priori*, ale nikoli *a posteriori* (Lévi-Strauss 2006 [1958]: 87). Takto pojatý symbol odpovídá alegorii a jeho příkladem je také kříž, srp a kladivo, váhy atd. Z druhého, goethovského a ne-alegorického hlediska je symbol výrazem, který označuje pouze neurčitě, symbolický význam zůstává vždy principiálně neúplný. Oběma těmito pozicím lze rozumět na úrovni → textu (Eco 1984: 157). Symbol je textová modalita, která umožňuje produkovat a → interpretovat určité aspekty textu (tamtéž: 162). Jako systémová či paradigmatická jednotka má symbol potenciálně nekonečné množství interpretací, zatímco jako součást textu, jako jednotka syntagmatická (→ lexikální výběr) je → interpretačně velká, ale nikoli nekonečná (Eco 2005 [1994]: 28).

V novější sémiotice se symbol chápe různě, především na základě ne/motivovanosti spojení znakových složek: